

ERDÉSZ ÁDÁM

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE I.

Márki Sándor naplója az impériumváltásról

■ Márki Sándor azok közé a történészek közé tartozott, akik működésük során maguk is rendkívüli mennyiségű forrásanyagot teremtettek. A szegedi egyetemi könyvtárban őrzött terjedelmes hagyatéka 332 tételt tartalmaz; az iratkötegekben gyerekkori irodalmi kísérleteinek dokumentumait éppúgy megtalálhatjuk, mint kéziratait, publikációit, kolozsvári egyetemi tanárként tartott előadásainak szövegét és leveleit.¹ Mindemellett naplót is írt, napi jegyzeteit 1873-ban, 20 éves korában kezdte, s személyes krónikáját 1925-ben bekövetkezett halálig lelkiismeretesen vezette.² Márki naplója kitűnő historiográfiai forrás, a naplójegyzetek képet adnak a magyar történettudomány intézményrendszerének kiépüléséről s első nagy korszakának szereplőiről. Márkit 1892-ben nevezték ki a kolozsvári egyetem egyetemes történeti tanszékének professzorává, érkezésétől fogva élénk közéleti szerepet vállalt, így a napló részletes és hiteles tükrözi Kolozsvár, sőt alkalmanként az egész Erdély 1892 és 1921 közötti szellemi és kulturális életének. Márki nagyon sok részletet feljegyzett a társadalom azon rétegeiről, amelyekben maga forgolódott, ennek köszönhetően a napló olvasója megismerheti a dualizmus kori Erdély szellemiségét meghatározó középosztályi-értelmiségi világot. A napló teljes szövegének kiadása 2015-ben kezdődött el, eddig két kötet jelent meg. A két kötet mintegy 1100 oldalon az 1873 és 1903 közötti naplójegyzeteket tartalmazza.³ Jelenleg folyik a harmadik kötet kiadásának előkészítése.

A naplónak van egy különleges része, amely a *Metamorphosis Transsylvaniae* címet viseli, ez a rész 1918. október 31-ével indul, és 1921. augusztus 3-án zárul. A kezdőpont a háború vége, a végső dátum pedig a végleges szegedi berendezkedés előtti utolsó nap. Az 1921. augusztus 4-i bejegyzés fölé a következő új címet írta be a naplóíró: *Vita nuova*. Ekkor már egy hete Szegeden tartózkodtak, de ezen a napon ébredtek először új, állandó otthonukban. Az 1918 ősze és 1921 nyara közötti időszakot Márki Kolozsváron töltötte, és erre az időre esett repatriálása is.

A *Metamorphosis* rész a korábbi naplójegyzeteknél sokkal terjedelmesebb, az idő előrehaladtával, ahogy Márki egyre biztosabb lett abban, hogy nagy horderejű változás eseményeit rögzíti, feljegyzései mind hosszabbak lettek. Párhuzamosan megszorodtak a naplóba illesztett eredeti vagy a naplóíró által fordított dokumentumok. Márki fiatal korában, nyelvkönyvből megtanult románul, nyelvismeretét a *Bihari román írók* című műve megírása során kamatoztatta. 1919. január 1-jén – mint a közölt részletben olvasható – ismét elővette román nyelvkönyvét, és felfrissítette tudását. A román lapokból vett részletek vagy teljes cikkfordítások is bekerültek a naplóba, amelynek ezt a részét eleve az impériumváltás forrásanyagának szánta. A korábbi naplóhoz viszonyított arányeltolódást jelzi a terjedelem növekedése. Korábban egy-egy év krónikájának terjedelme 80–160 000 betű között mozgott, a *Metamorphosis* teljes terjedelme 3 390 000 betű, azaz mintegy 85 szerzői ív. Menet közben nőtt a feljegyzések hossza és a saját szöveghez kapcsolt dokumentumok száma. Az 1918. október 31. és 1919. október 7. közötti I. *Metamorphosis* kötet 488 000, a II. kötet, amely 1919. október 8-ával indul és 1920. május 3-án zárul, már 761 000 karakter terjedelmű.

Ebből az irdatlanul hosszú szövegtestből választottam ki – a szerkesztői intenciókhoz igazodva – az 1918–1919 telére vonatkozó részt, vagyis azt az időszakot, amikor Kolozsvár – tágabban Erdély – társadalmi szembesült az impériumváltás lehetőségével. Decemberben zajlott le a gyulafehérvári nagygyűlés, 1918 karácsonyán került sor Kolozsvár megszállására, majd a román csapatok továbbnyomultak nyugat felé, a megszállt területen pedig – a fegyverszüneti megállapodással elmentésben – gyors ütemben lezajlott a közigazgatás román átvétele.

A közölt részlet az 1918. november 16-i bejegyzéssel indul, ezen a napon Márki számára az első számú – csöppet sem örömteli – események a Magyar Népköztársaság kikiáltásáról és az aradi tárgyalások utáni, román aspirációkról szárnyra kelő hírek voltak. A közölt részletbe bekerülő utolsó, 1919. február 18-áról szóló naplórészlet a Kolozs megyei magyar önkormányzat végleges megszüntetéséről tudósít.

A közlés terjedelmi okok miatt szemelvényes, ugyanakkor a kronológiai határokat úgy választottam meg, hogy minél kevesebb szöveget kelljen elhagyni. A napló november 16. és február 18. közötti teljes szövege 84 000 betű, a közlésre kiválasztott rész jegyzetek nélkül 57 000. Márki személyes, például egészségi állapotára vonatkozó bejegyzéseit, a cselédviszonyokat taglaló részeket és az ismétlődő bekezdéseket hagytam ki elsősorban. A szöveg teljes egészében megjelenik majd a naplóorozat megfelelő kötetében.

A közölt szöveget a mai helyesírás és központosítás szerint írtam át. Külön jelölés nélkül javítottam az elírásokat, a szövegben szereplő magyar és román neveket a hivatalosan használt formára igazítottam. Ez a magyar neveknel például az *i* és *y* használatát, román neveknel főként az aposztrófos betűket érintette. Ugyanakkor a román neveknel meghagytam a Márki által használt vezeték- és keresztnév sorrendet. A szövegben említett közismert politikai szereplők – Károlyi Mihály, Iuliu Maniu – nevét nem jegyztettem, a ma már kevésbé ismert s a forrás értelmezése szempontjából fontos szereplők nevét, státusát igyekeztem jegyzetben megadni.

Márki Sándor olykor feljegyzéseit a lap aljára vagy a bejegyzés végére írt kiegészítésekkel utólag pontosította. Márki saját jegyzeteit a jegyzetszámhoz illesztett betűvel különböztettem meg a magam lábjegyzeteitől.

A közölt naplórészletek értelmezéséhez számottevő segítséget adnak Romsics Ignác *Erdély elvesztése 1918–1947* című könyvének vonatkozó fejezetei. (Helikon, Bp., 2018.)

Tartalmi tekintetben a naplónak több rétege van: Márkit nagyon érdekelte az ország, Erdély és a kolozsvári egyetem további sorsát meghatározó nagypolitika. E területről elsősorban a sajtó útján értesült, megvolt a törzskávéháza, kaszinója, ahol rendszeresen olvasta a lapokat. De a román megszállást követően, december 30-a után – mint azt gyakran panaszolja – nem jutottak budapesti és külföldi újságokhoz. „Ilyen süketek csak a szegény középkori krónikások voltak” – írta január 15-i bejegyzésében. A valós hírek hiánya kedvezett a „hóstatí és szalónhírek” terjedésének. Ezekből – távolságtartását hangsúlyozva – sokat feljegyzett, magam forrásértékűnek tartom ezeket a híreket is, mert sokat elárulnak a korabeli kolozsvári magyar társadalom gondolkodásának horizontjairól és mentális állapotáról. A napló legpontosabb információs rétege a kolozsvári eseményekről tudósít. Ami a városban történt, annak híre hamar eljutott Márkihoz. Korábban egyike volt a legnagyobb hálózatépítő személyiségeknek. Tiszteletbeli kolozsvári tanácsnokként, az emlékezetpolitika egyik alakítójaként szoros kapcsolatban állt a helyi elitel, beleértve az erélyi arisztokrácia egy részét is. Szakmai kapcsolatai az egész országot behálózták, gondosan számon tartott tanítványai révén is nagyon sokfelől tájékozódhatott. Az elzártság hónapjaiban a kolozsvári hálózat működött, az viszont meglehetősen jól. A New York kávéházba, az egyetemre, a Katolikus Státusba ekkor is befutottak a helyi hírek. S van még egy nagy forrásértékű rétege Márki naplójának: a bejegyzések pontosan tükrözik a helyi társadalomnak a napról

napra változó helyzetre adott válaszait. Például azt, hogy a korábbi központtól és az információtól elvágtott Kolozsvár lakói miként veszítették el orientációs pontjait s ezzel együtt a kezdeményezőkézséget is. Az 1918–19-es magyar–román találkozások emlékei is hosszú ideig éltek s befolyásolták mindkét oldal későbbi társadalmi és politikai reakcióit. A gyakran konfliktusokkal járó találkozásokról is sokféléen megörökített Márki Sándor.

A most közölt rész a *Metamorphosis Transsylvaniae* című naplónak csekély töredéke, reményeim szerint a két hónap eseményeit rögzítő krónika is dokumentálja a forrás izgalmas voltát.

nov. 16.

Budapesten a nemzetgyűlés kikiáltotta a Magyar Köztársaságot, Kolozsvárt pedig délután – „asszonygák” – az erdélyi román királyságot vagy a román királysághoz való csatlakozást határozták el Maniúék a Ferenc József szállodában. A város így is, úgymint a szokottnál is hétköznapiabb, szürkébb volt; az egyetlen változást talán az jelentette, hogy a boltokat korábban csukták be. A köztársaság ifjúkori államaink megvalósulását jelentené, de mi azt nem Magyarország legnagyobb részének elszakításával s úgy képzeltük, hogy arcunk az örömtől, ne a szegénytől piruljon. Hazánk most bizony a zsidóságra került; de majd csak megsegít a magyarok Istene!

Az egyetem tegnap említett memoranduma⁴ kinyomatására az EMKE direktoriuma (elnökletem alatt) csakugyan vállalkozott (mi kb. 25 000 kor. költséget jelent), de az egyetem déli értekezletén mégis jobbnak tartottuk, hogy Somló Bódog Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter (egyúttal magántanárunk) közbenjárásával az államnyomdában nyomassa ki az egészet, s ő küldesse föl a békekonferencia tagjai stb. számára – ha ugyan nem késtünk el. A már teljesen bemutatott végleges szöveget a rektor elnöklete alatt (Kossutány, Szandtner, Kovács, Borozs, Karl s én) délután 2 ½ órás munkával állapítottuk meg – s Borozs az angol, Karl a francia, Schneller a német nyelvre való fordítást vállalta magára. – Jászi államtitkára, úgy hallom, Somló Bódog lenne.

[...]

nov. 18.

Néhány hónapja még nem mehettem ki az utcára, hogy egy-egy csapat elfogott oláh fegyveres kíséretével ne találkozzam. Most felfegyverzett oláh nemzetőrök oláh zászlóval, oláh dallal vonulnak ki a falvakba. De hát a román s a magyar kordás alakok békekességben haladnak el egymás mellett.

nov. 20.

Hațieganu, a Román Nemzeti Tanács elnöke, Telia és Hidu alezredeküket ezredeké s amazt főhadbiztossá, emezt pedig főparancsnokká „nevezte ki”. Úgy látszik, Kolozsvár átvételére készülnek. A ma esti lapok már közlik is az aradi Nemzeti Tanácsnak a világ népéhez intézett manifesztumát, melyben tudtul adják, hogy bármit határoznak a békekonferencián, ők őseik földjét, melyen Traianus óta (!) laknak, szabad és független állammá alapítják át. (Azt nem adják tudtára a világnak, hogy szabad államukból a zsidókat mind beszorítják majd az új Magyarországba.)

nov. 23.

Gonda Béla, az Adria Egyes elnöke bánkodik, hogy a jugoszlávok a régi kapcsolatot az Adriával elvágták; kér tehát, hogy a változott viszonyoknak megfelelően végezzem be a Flotta-naptár (tenger nélkül maradt ország – és flotta!) számára írt cikkemet. Béla bizony szerencsétlen flottás, és szerencsétlen flótás az az ezer zsidó, aki a beszerce-naszódi üldözés elől ide menekült. S a kolozsvári zsidóknak éppen most jutott eszökbe, hogy zsidó nemz. tanácsot alakítva, önrendelkezési jogot követelnek a zsidók számára.⁵ No, most már csak a cigányok vannak hátra. – Két kisebb unokám, Laci és Ivi, ma személyesen is tapasztalta a mai rablógazdál-

kodást: a tanyán embereket találtak, akik az egybegyűjtött répát, krumplit, lucernát nyíltan lopták^{6a} és hazafuvarozták, az egyik azon az alapon, hogy megérdemli őt, mert négy esztendeig harcolt a hazáért. A gyerekek azután mentették, amit tudtak. Még jó, hogy meg nem verték őket.

[...]

nov. 25.

Az oláh megszálló hadsereg most már formálisan bejelentette Erdélybe való nyomulását,^{7b} az aradi Román Nemzeti Tanács pedig azt, hogy 26 vármegyét követel a Gyulafehérvárott tartandó nemzeti gyűlésen. – Reinbold Béla kollégám beszéli (s hány ilyen eset!), hogy Szentbenedeken őket is teljesen kifosztották. – A rektor ma küldte föl az egyetem memorandumát a nemzetiségi miniszterhez. (Lehet más!)

nov. 27.

Laci unokám első ízben volt „küldönc” a Nemz. Tanácsnál, mely, másnak parancsolni nem tudván, az iskolás fiúkat rendeli be szolgálatra.

nov. 28.

A helybeli bankok bizalmasan értesítették ügyfeleiket, akik közé én nem tartozom, hogy a safe deposit betétjeit felküldik Bpestre, ha másképp nem intézkednek. – Somló Bódog azt távirta a rektornak, hogy a népkormány felhasználja az egyetem memorandumának adatait a békekonferencián, de nem beszél a három idegen nyelvű kiadásról, melyhez azonban az egyetem ragaszkodik. – Vöm végre talált egy legényt és kocsist, havi 50–200 kor. fizetéssel és teljes ellátással. Vagyis kocsisának hárommennyi fizetést ad, mint amennyi nyugdíjat kapott ő a háború előtt. Egyébiránt egy-két hét múlva ő is megint visszamegy a nyugdíjasok közé.

nov. 29.

Befejeztem a Rákócziról írt könyvem megjelenése óta gyűjtött levéltári anyagnak könyvemben való elhelyezését, s így hozzáfoghatnék a fölkelés történetének megírásához. Talán megint vigaszt találok benne, mint 12 év előtt; akkor családi, most hazafias aggodalmaim közt; de ezek még nyomasztóbbak, és nehezen tudom magam elhatározni az írásra.

nov. 30.

Az oláhok ma már megszállották Szászrégent, és Marosvásárhely felé igyekeznek. Ott, ahogy Szádeczky és – az Emke direkt. ülésén Sándor József mondta – a székelyeket alig lehetett visszatartani, hogy Magyarországtól elszakadva, menten kikiáltásák a Székely Köztársaságot, s a megjelent 5000 székely közt sok fegyveres lévén el ne határozzák a polgárháború megindítását az oláhok ellen.⁸ A mérsékeltbbek így is hátraszorultak; pl. Bethlen István, aki falujában alig menekülhetett el a nép elől, itt is kiszorították, Budapesten pedig monarchista fondorlatokkal vándorolják. – A székely nemzet memorandumát Szádeczky készítette el.

dec. 1.

Emberek közé nem vágyakozva, mint egy idő óta többször, egész nap itthon dolgoztam.

dec. 2.

A reggeli lapok szerint, amint különben előre látható volt, a Gyulafehérvárra nemzetgyűlés címén becsődített oláhság kimondta 26 erdélyi és magyar vármegyének Magyarországtól való elszakadását és Romániához való csatlakozását.⁹ Szegény feleségem megsiratta, hogy ha akarunk teljesedik, hazátlanok leszünk. Én, a ma hetven éve Olmützben történtek miatt, hazátlanok születtem, mert hiszen akkor Magyarország osztrák Kronland volt. A hazugság azonban akkor sem volt, ezután sem lehet tartós életű, s végre sem Gyulafehérvárott, hanem valahol Párizsban dől el a mi sorsunk; ámbár Erdély Magyarországra nézve mindenképpen elveszett. – Ma derék legényünk, Hoffmann Károly is abban a tudatban tért vissza szülőföldjére, Bukovinába, hogy ott oláh polgárnak kell lennie. Ezt azonban

már itthon sem kerülhette volna el. Ide máig körülbelül 1000 székely vonult be katonai szolgálatra, hogy a demarkációnális vonalon belül elkerülje a román hadseregbe való besorozását. Az éjjel a monostori felfegyverzett oláhok már fölesküdték Ferdinánd román király hűségére. Hogy idegen országban ne kelljen tanítnia, Davida Leó már beadta kérését nyugdíjazása iránt, s Lechnerrel, Riglerrel mi is beszélgettünk az eshetőségekről.

dec. 3.

A rektor haragszik, hogy elvi és aktuális nagy kérdésekkel a VKM nem törődik, de arra ráér parancsot kiadni, hogy az egyetem alapítójának nevét az egyetem címéből törölje, arcképeit eltávolítsa, az ország címerének koronáját eltakarja, stb.

dec. 4.

[...] A VKM előzékenységet ajánl, s kijelenti, hogy fizetésünket az állampénztárból kapjuk; az egyet. tanács ezenfelül a helyzetnek megfelelően fog intézkedni. A VKM szerint végső esetben tehetünk, de saját felfogásunk szerint nem tehetünk, esküt.^{10c} Nagyobb feladat volna, hogy összetűzés esetén az ifjúság internálása vagy besorozása ne legyen a büntetés! Különben ahogy a strasbourgiak a francia megszállás után tovább tanítanak, reméljük, az átmeneti időkből mi is folytathatjuk a tanítást, noha az egyet. tanács a vidékre távozni kívánók indexének aláírását ma már megengedte. [...]

dec. 5.

Az éjjel hazajöttek az 51-esek, s dalolva (néha 2-300 főnyi csapatban) járnak a 62-esek és 82-esek behívott ifjabb koroszt. legényei s a 21-es honvédek. Ügyelni kell rájuk, hogy brevi manu le ne számoljanak Nagy-Románia helybeli híveivel. Mackensen 800 németje is itt lesz pár napig.

dec. 6.

A román Erdély kultuszminisztere, Goldis László a reggeli lap szerint kijelentette, hogy a kolozsvári egyetem román lesz, a magyar egyetemet áteszik Marosvásárhelyre. Jól indul a nemzetek kulturális jogainak tiszteletben tartása! Már tegnap hallottam, hogy pozsonyi egyet. tanárok, ha Pozsony csakugyan a tótoké lesz az egyetemmel együtt, kivándorolni készülnek Argentínába. No, de minden a miénk marad: berukkolgató katonáink „Nyomd meg a gombot!”, „Piszkáld ki!” és hasonló feliratú sapkákkal jelzik a honvédelem komolyságát. [...]

dec. 7.

Délelőtt 2 teljes, 1 kiegészítő és 4 javító érettségi vizsgálatlalt voltam elfoglalva a kat. gimnáziumban. Este kaptam azt a gyászjelentést, hogy Szádeczky Pista, Lajosnak tüzér hadnagy fia, tegnap spanyol betegségben (amelyben húga, Margit és ennek ura, Hajós Iván is fekszik) rövid szenvedés után elhunyt. A háború előtt Párizsban a Crédit Lyonnais Bank hivatalnok volt. Pici korától ismertük és szeretjük; ő is nagyon vonzódott hozzánk. Nyugodjék békében!

dec. 8.

A népkormány az Erdélyi Nemz. Tanácsot főkormánybiztossági hatáskörrel ruházta fel egész Erdélyre nézve, s főkormánybiztossá Apáthy Pistát nevezte ki,¹¹ aki mellé, a demarkációnális vonalat megszálló román csapatokkal való érintkezés végett két vezérkari tisztet is rendelt.

[...]

dec. 10.

Az éjjel meghalt Hajós Iván, Szádeczky Margit ura, fél esztendei boldog házasság után. Nagyon rokonszenves, kedves fiú volt. Margit még nem tudja sem bátyja, sem ura halálát, melyet a spanyolbetegség (neki is baja) okozott. Szegény Iván, nyugodjék békében!

dec. 11.

Az itteni főiskolák ifjúsága nagygyűlést tartott, tiltakozván MO integritásának megsértése és a magyar egyetem máshová helyezése ellen; egyúttal a tanulói ifjúság helyzetének javítását követelvén, délben én is láttam a Mátyás téren impozáns felvonulásukat. Apáthy fő kormánybiztos, akinek kívánságait átadták, lelkesítő beszédet tartott hozzájuk, s föleskette őket a köztársaságra.

dec. 12.

Befejeztem ezen félévi előadásaimat, amiket szorgalmasan látogattak. A jövő héten kollokviumok lesznek. – Apáthy Pista mint fő kormánybiztos azon kezdte a diákok nyomorúságán való – tegnap megígért – segítséget, hogy ma beköltözött a Mensa Academicába, s annak legnagyobb részéből ismét kiszorította az egyet. hallgatókat, kik így végekpp elvadulnak az egyetemről. – Szebenből különben éppen ma indult az új román nemzeti kormány küldöttsége Bukarestbe, hogy Erdélyt felajánlja Ferdinánd román királynak; [...]¹²

dec. 14.

Szolgálatba fogadtunk egy Prokop nevű harkovi volt hadifoglyot, aki nem tartja célszerűnek, hogy hazamenjen Ukrániába. Tavaszig marad, ha marad. – A budapesti egyetem érdekeink védelme végett szövetkezésre szólította fel az egyetem tanárait. Én is beléptem. – A nagyváradi jogakadémia dékánja – mint Horváth Jenő írja – azt a hírt hozta Bpestről, hogy a kormány mindenképpen ragaszkodik a kolozsvári egyetemhez, és azt feladni nem fogja. – Mivel a bpesti egyetemnek, mint hallom, most 14 000 hallgatója van, állítólag a mi egyetemünket is Bpestre vinnék fel a hallgatóság megosztása végett.

[...]

■ JEGYZETEK

1. Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár Régi Könyvek Tára, Márki Sándor hagyatéka MS 99-MS430.

2. Márki Sándor naplója magántulajdonban van. Másolata MNL Békés Megyei Levéltára XV. 33. Xerox-tár 251. tétel.

3. *Márki Sándor naplói I. 1873–1892.* Szerk. és s. a. r. Erdész Ádám. Gyula, MNL BéML, 2015. 663 p.; *Márki Sándor naplói II. 1893–1903.* Szerk. és s. a. r. Erdész Ádám. Gyula, MNL BéML, 2018. 433 p.

4. Az egyetem november 11-én Csengeri Jánosnak, a klasszika-filológia professzorának indítványára elhatározta, hogy több nyelven tájékoztató iratot küldenek az összes egyetemhez, a békekongresszus tagjaihoz Magyarország területi integritásának megőrzése érdekében. Elkészítésével Márkit bízták meg, jóváhagyását, fordítását a tanárok egy csoportja végezte. (A kolozsvári egyetem emlékirata a világ népeire.)

5. Az első erdélyi zsidó nemzeti tanácsot Dicsőszentmártonban szervezték meg november közepén. A zsidó nemzeti tanácsok központi szervezete Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség néven november 20-án alakult meg Kolozsváron.

6a. Egy hóstáti hatókrös November 4-én a IV. román hadtest parancsnoka, N. Petala tábornok a következő hadiparancsot adta ki: »A IV hadtest tisztjei és katonái! Az a Szent hír, amely most egy esztendője Bessarábiába, tegnap pedig Nagy István Bukovinájának határaitra érkezett, ma győztesen emelkedik a Kárpátok bércein túl. – Erdély hí! A tordai hős (Mihály vajda) vár! Az ő szelleme parancsolja, hogy ne hagyjuk rabságban azt a földet, amelyben törzse alussza százados álmait. Mint századok óta elválasztott testvérek sietünk ma attól a szellemtől hevülve, hogy a legelső pillanatban eljussunk abba az országba, mely a román nép bölcsője volt. Testvéreink hívását mint testvérek követjük, akik a magasztos jog tettét teljesítjük, nem pedig egy elkésett háborút folytatunk. – Katonák! Vigyetek magatokkal testvériséget, békét, szeretetet a szeretett Erdély gazdag térségeire, és mutassátok meg mindenkinek, a román milyen jártas a harcban, hogy éppen annyira jó, mint becsületes és kegyelmes azokkal, akik nem állanak ellene, és hogy kímélni tudja még a legyőzött elnyomók javait és szabadságait is. – Vigyetek meg erdélyi testvéreiteknek, akik századok óta szenvedtek és véreztek azért az álomért küzdvén, amelyet számára ma megvalósítottok, az összes románok egységének ölelését és az egész haza győzedelmi üdvözlését. S kiáltások lelketek mélyéből: Éljen Nagy-Románia királya! – Katonák! Isten nevében előre! – A IV. hadtest parancsnoka Petala Miklós hadosztályparancsnok. s.k.« (Közölte a kolozsvári *Voința*, 1921. febr. 7. 129. sz.) [A naplóba utólag beragasztott kézirat szöveg.

8. A marosvásárhelyi nagygyűlést 1918. nov. 28-án tartották. A kezdeményező a nov. 10-én Budapesten alakult Székely Nemzeti Tanács volt. A Bethlen István által irányított szervezet Erdély Romániához csatlóása esetére számolt az önálló székely köztársaság kikiáltásával, a mozgalom elsősorban Ma-

gyarország területi integritásának védelmét szolgáló politikai eszköz volt. A nagygyűlés idejére a Bethlen által fémjelzett csoport a helyi baloldali erőkkel folytatott küzdelemben háttérbe szorult, s a nagygyűlés egy, *A világ népeihez* c. kiáltványt fogadott el. A Márkinak beszámoló Szédeczky Lajos a gyűlés szónoka volt.

9. A december 1-jén tartott gyulafehérvári nagygyűlés által elfogadott határozatok első pontja mondta ki „Erdély, Bánát és Magyarország összes románjainak [...] s az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával”.

10c. A kormány „végső esetben” megengedi ezt, hűlenség vétke nélkül. Rettenetes, hogy egy kormány még végső esetben is „megengedje” a hazaárulást: köztársaságban királynak (idegen királynak!) esküdni hűséget – lelkiösmereti fenntartással! Finis sanctificat media....!

11. A minisztertanács dec. 6-i döntése értelmében felállított intézmény neve Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság volt, hatásköre elvileg a románok által követelt 26 vármegyére terjedt ki. Apáthy István (1863–1922) zoológus, az MTA tagja a kolozsvári egyetem tanára volt. Az 1900-as évektől politizált, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt erdélyi vezéréként tevékenykedett, majd Károlyi Mihály irányzatához csatlakozott.

12. A Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) küldöttsége dec. 12-én indult Bukarestbe, hogy az uralkodónak átadja a gyulafehérvári nagygyűlés határozatát, s hogy felkérje Ferdinánd királyt impériuma Erdélyre s más románlakta területekre való kiterjesztésére.

